

procedure for fixing the dynamics of emotional transformation during rapid social changes. As a specific case study examines the Maidan. Analysis of the empirical data allowed to identify eight standard models of emotional transformation against the backdrop of radical social change, and to determine the nature and direction of trends relevant emotional. It carried out a preliminary assessment of the prevalence of models, according to which it can be assumed that the models passively negative attitude to the situation prevailing. They are characteristic for approximately half of the population. According to preliminary estimates actively negative patterns you can expect in a third of the population, active-positive only in the fifth.

Keywords: personality, emotions, social crisis, a model of emotional transformations.

УДК 159.923:[331.101.3+331.102.24]

doi: 10.15330/161-172

Жанна Вірна

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

annavirna@mail.ru

КООРДИНАЦІЯ ОСОБИСТІСНО-НОРМАТИВНИХ ЗМІН ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В ДІАПАЗОНІ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті теоретично обґрунтовано роль ціннісних орієнтацій у професійному просторі реалізації особистості та запропоновано розгляд ціннісних орієнтацій як мотиваційно-сміслових регуляторів професійної адаптації вчителів з різним стажем роботи у навчальних закладах. На емпіричному рівні з'ясовано полярність ціннісного опосередкування професійної адаптації вчителів залежно від їх належності до форм професійної ідентифікації: ціннісні орієнтації особистості на термінальному та інструментальному рівнях прояву є системоутворювальними показниками професійної адаптації вчителя, що виражається у соціально-психологічних параметрах успішної професійної діяльності. Обґрунтовано альтернативний варіант координації особистісно-нормативних змін ціннісних орієнтацій вчителів в процесі їх професійної адаптації. Констатовано, що позитивні форми професійної ідентифікації особистості пов'язані з мотиваційно-сміисловою регуляцією поведінки з орієнтацією на професійну реалізацію, а негативні форми професійної ідентифікації - з орієнтацією на індивідуальні цінності. Зазначено, що при невідповідності особистості професійним вимогам, процеси корекційної регуляції повинні бути спрямовані як на організацію забезпечення професійної активності, так і на перегляд життєво важливих орієнтирів особистості фахівця.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, професійна адаптація, особистісно-нормативні зміни, вчителі.

Постановка наукової проблеми та її значення. Динамічна зміна й оновлення життя сучасного суспільства, вимагаючи удосконалення професійної освіти різноманітних типів та рівнів, передбачає постійне моделювання і проектування системи професійної адаптації особистості.

Як відомо, рівновага між людиною і професійним середовищем, досягнута в процесі професійної орієнтації, не статичним станом. Деадаптація може виникнути внаслідок короткочасних або сильних впливів

середовища на людину або під впливом менш інтенсивних, але тривалих впливів. Деадаптація проявляється в різноманітних порушеннях діяльності: у зниженні показників праці та її якості, в порушеннях дисципліни, у підвищенні аварійності й травматизму. Критеріями психофізіологічної адаптації вважається стан здоров'я, настрої, тривожність, рівень втомлюваності, активність поведінки. Стійкі порушення психічної адаптації проявляються у клінічно виражених психопатологічних синдромах або навіть у відмові від діяльності. Що стосується психологічних чинників професійної адаптації, то даний аспект потребує вивчення мотиваційно-сміслових регуляторів поведінки професіонала, де домінуючу роль відіграє професійна ідентифікація особистості, зумовлена гармонійною аксіологічною структурою без суперечливих ціннісних орієнтацій. Тому ми переконані, що координація особистісно-нормативних змін ціннісних орієнтацій є одним з центральних критеріїв професійної адаптації особистості.

Аналіз останніх досліджень з цієї проблеми. З огляду на теоретико-емпіричний доробок сучасної психології у вивченні заявленої проблеми можна констатувати аспекти її аналізу в межах психологічної конкретизації взаємозв'язку мотиваційно-сміслової сфери особистості та регулятивних процесів діяльності (Б. Братусь, Ж. Вірна, О. Конопкін, О. Леонтьєв, О. Мазур, С. Максименко, В. Столін та ін.); деталізації змісту і динаміки проявів ціннісних орієнтацій особистості як мотиваційно-сміслових регуляторів поведінки та діяльності (Ю. Агафонов, З. Карпенко, Д. Леонтьєв, М. Рокіч, В. Серкін, С. Рубінштейн та ін.); контексту розвитку мотиваційно-смілової структури суб'єкта професійної діяльності (В. Бодров, Н. Волянчук, Є. Климов, Б. Сосновський, В. Татенко, Т. Титаренко та ін.); інтерпретації особливостей професійної адаптації особистості (М. Дьяченко, Є. Ільїн, О. Кокун, Р. Лазарус, В. Маришук, Н. Наєнко та ін.). Однак існує певна фрагментарність на протипагу системному обґрунтуванню особистісно-нормативного змісту ціннісних орієнтацій особистості фахівця та визначення психологічних особливостей координації їх особистісно-нормативних змін в діапазоні професійної адаптації.

Метою запропонованої статті є теоретичне та емпіричне вивчення ціннісних орієнтацій як мотиваційно-сміслових регуляторів професійної адаптації вчителів з різним стажем роботи у навчальних закладах та обґрунтування альтернативного варіанту координації професійного досвіду особистості через регуляційний механізм *особистісно-нормативних змін*.

Виклад основного матеріалу. З огляду на постановку проблеми, є усі підстави стверджувати, що для представників широкого кола соціономічних професій та, зокрема, вчителів, ефективним показником їх професійної підготовленості і компетентності можна вважати їх ціннісні орієнтації, які людина засобами мотиваційно-сміслових координаційних вимірів перетворює у стійкий простір життєздійснення.

Поглиблене знання ціннісних орієнтацій особистості фахівця дає змогу не тільки зафіксувати рівень адаптації суб'єкта до професійної діяльності, але й окреслити своєрідність підготовки суб'єкта до неї складеними життєвими перспективами і планами, що визначає його життєву активність і демонструє тенденційну стабільність (нестабільність). Таким чином, ціннісні орієнтації є невід'ємною внутрішньою складовою життєвого процесу особистості.

Більшість науковців, які працюють у галузі професійної психології, переконані, що повноцінне засвоєння професії досягається лише тоді, коли людина відходить від нормативних параметрів виконуваної діяльності і вносить свої нові, творчі корективи через вироблення індивідуального стилю діяльності та об'єднання особистісних і професійних якостей спеціаліста, які конкретизують регулятивну функцію усвідомлення життєвих та професійних перспектив [1; 5: 6 та ін.]. Таким чином, будемо дотримуватися думки, що ціннісні орієнтації як проекція актуально-потенційних властивостей особистості характеризується не тільки включеністю, але й показниками результативності професійної діяльності, яка залежить від суб'єктивного фактору її перебігу і, в першу чергу, від розвинутої особистісно-професійних якостей. Зрозуміло, що йдеться про професійно-важливі якості особистості, формування яких виходить з умов перебудови певних особистісних якостей у відповідності з особливостями професійної діяльності, а також загальної логіки перебудови діяльності – перебудови якостей згідно з вимогами професійної діяльності, появи й розвитку нових якостей та здібностей і формування індивідуального стилю діяльності.

Момент збігу вказаних орієнтирів символізує найвищий рівень професійного самовизначення, коли людина знаходить особистісний смисл у професійній діяльності, а також смисл у самому самовизначенні. Отже, стає зрозумілим, що смисл конкретної професійної діяльності визначається в контексті всього життя.

Професійна психологія особистості тісно пов'язана з проблемами психології особистості, а точніше, слід говорити про їх взаємозв'язок: з одного боку, особливості особистості професіонала справляють вплив на процес і результати професійної діяльності, а з другого боку – формування особистості відбувається в ході професійної діяльності і під її впливом. Саме професійна діяльність дає максимальні потенціальні можливості одночасного і найповнішого задоволення базових потреб особистості (потреби у безпеці, самоповазі, соціальному визнанні тощо), що загалом підтверджується провідною ідеєю гуманістичної психології А. Маслоу про самореалізацію особистості саме в професійній діяльності.

Мотиваційно-сміслова характеристика набуття професійного досвіду зумовлена динамікою життєвого шляху і розширенням з віком діапазону ціннісних орієнтирів, що конкурують із професійною діяльністю. Але за будь-яких умов професійні перспективи, що зумовлені ціннісними

орієнтаціями особистості, відповідають не тільки актуальним здібностям, але й віддаленим життєвим цілям та орієнтаціям.

Вищевикладені аргументи актуалізують контекст значущості ціннісних орієнтацій у професійній адаптації вчителя. По-перше, ціннісні орієнтації особистості залежать від змісту і динаміки задоволення потреб на фоні "минуле–теперішнє–майбутнє", адже прогнозування особистістю своєї активності є предметним втіленням її потреб та умовою їх реалізації. По-друге, точність формування ціннісних орієнтацій блокується ситуативністю й імпульсивністю поведінки людини у теперішньому часі та її емоційним досвідом, який набутий в минулому, і може навіть носити вроджений характер.

Слід пам'ятати, що ціннісні орієнтації складають семантичний інтеграл, який являє собою реальне особистісне утворення, в структурі якого виражені позитивні і негативні результати способу життя людини у минулих подіях. Життєві події людини переважно пов'язані не хронологічними, а причинно-наслідковими і смисловими зв'язками. Такі смислові зв'язки утворюються в ході діяльності людини, утворюючи її смисловий досвід. На основі смислового досвіду особистість будує свою діяльність, вимальовує перспективи у формі суб'єктивного образу, який функціонує як внутрішній регуляторний механізм, впливаючи на процеси діяльності і психічного відображення.

Говорячи про професійну адаптацію у її мотиваційно-смислових характеристиках, можна сказати, що вона здійснюється засобами мотиваційно-смислової регуляції життєдіяльності, яка реалізується через смислові структури і процеси та логіку життєвої необхідності людини. За словами О. Лазорко, саме професійна адаптація як різновид процесу пристосування людини до оточуючого середовища розвивається на фоні соціалізації, що відображається у потребово-мотиваційній сфері і поведінці окремого індивіда або цілих професійних груп [3]. Якщо особистість позбавлена смислового усвідомлення професійної діяльності та її основних компонентів як значущих елементів перспективних образів особистісної активності та професійної результативності, то можна говорити про стихійність професійного самовизначення особистості.

Згідно з теоретичним обґрунтуванням проблеми розроблено програму емпіричного вивчення ціннісних орієнтацій як мотиваційно-смислових регуляторів професійної адаптації вчителів. Загалом у зміст професійної адаптації нами вкладається не тільки особистісна готовність до реалізації у професійній діяльності (що в середньому за класичною класифікацією професійного розвитку триває від одного до трьох-п'яти років), але й своєрідна перевірка можливості саморегулювання поведінки і способу життя у "технологічних" аспектах практичної діяльності. Цей відповідальний період в процесі професійного становлення людини в кожному конкретному випадку не має хронологічних меж.

Вибірку дослідження склали вчителі Комунального закладу "Луцька ЗОШ 1-3 ступенів № 20" та ЗОШ 1-3 ступеня с. Оріхове Ратнівського району

Волинської області. Стаж педагогічної діяльності випробуваних вчителів склав від 1-го до 20-ти років роботи у школі (n= 54). Усі випробувані відразу були поділені нами на 4 групи: група 1 – вчителі зі стажем від 1-ого до 5-ти років роботи (n= 10); група 2 – вчителі зі стажем від 5-ти до 10-ти років роботи (n= 16); група 3 – вчителі зі стажем від 10-ти до 15-ти років роботи (n= 12); група 4 – вчителі зі стажем від 15-ти до 20-ти років роботи (n= 16). Віковий діапазон випробуваних склав інтервал від 24-х до 50-ти років.

Програма емпіричного вивчення включав комплекс діагностичних методик, серед яких: тест колірних ставлень – вивчення професійної ідентифікації особистості Ж. Вірної; методика вивчення ціннісних орієнтацій Д Леонт'єва; опитувальник для оцінки рівня соціально-психологічної адаптації вчителя середньої школи. Серед статистичних методів нами використовувався *однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA)*, за допомогою якого визначено специфіку розкладання загальної дисперсії показників методик у діагностованих групах. Статистичним критерієм визначення відмінностей у розподілі середніх значень діагностичних показників випробуваних із різним стажем роботи, а також в процедурі обчислень методики ціннісних орієнтацій та методики вивчення професійної ідентифікації особистості використовувався t-критерій Ст'юдента. Статистично-математичне обчислення здійснено за використання програмного забезпечення Statistika 6.0.

Базовою методикою дослідження виступив модифікований варіант тесту кольорових ставлень Ж. Вірної, діагностичні можливості якого дали змогу визначити чотири рівні професійної ідентифікації особистості. Результати показників рангової кореляції виступили підґрунтям диференціації груп випробуваних вчителів за рівнем професійної ідентифікації. Кількісний розподіл випробуваних за формами професійної ідентифікації в кожній із груп виявився досить неоднорідним, а саме, контрастні форми професійної ідентифікації виявилися діаметрально наповненими в групі 1 та групі 4. Наближення за психологічним змістом контрастно-позитивної та перспективно-позитивної, а також контрастно-негативної та перспективно-негативної форм дозволило виокремити дві полярні форми – *позитивну* та *негативну*.

Проведення методики вивчення ціннісних орієнтацій Д. Леонт'єва дало змогу проаналізувати зміст термінальних (тих позитивних рис, які проявляються в поведінці) та інструментальних (цілі, до яких прагне людина) цінностей випробуваних у кожній з груп за формами професійної ідентифікації. Відсотковий рівень реалізації виокремлених термінальних та інструментальних цінностей випробуваних, які належать до позитивної форми професійної ідентифікації представлений у таблиці 1.

Зафіксовані результати дають можливість зробити висновки щодо закономірностей прояву термінальних цінностей в досліджуваних групах: якщо в групі 1 і 3 – домінують цінності професійної реалізації, а в групі 2 – етичні цінності, то в групі 4 локалізуються цінності прийняття інших людей. Фіксація інструментальних цінностей випробуваних демонструє полярність

у межах фіксації професійного стажу роботи: в групі 1 виділяється превалювання абстрактних цінностей; в групах 2 і 3 – цінності професійної реалізації; а в групі 4 – цінності міжособистісних відносин. Слід зазначити, що відсотковий рівень реалізації термінальних та інструментальних цінностей в кожній з експериментальних груп склав показник понад 50%.

Таблиця 1

Відсотковий рівень реалізації термінальних та інструментальних цінностей в досліджуваних групах

Досліджувані групи	Термінальні цінності	%-вий рівень реалізації	Інструментальні цінності	%-вий рівень реалізації
група 1	старанність	72	пізнання	65
	відповідальність	86,25	продуктивне життя	35
	ефективність у справах	70	свобода	25
група 2	відповідальність	78,75	цікава робота	65
	непримиренність до недоліків у собі та інших	77,5	продуктивне життя	64
	чесність	68,33	суспільне визнання	63,75
група 3	старанність	73	цікава робота	60
	чесність	68	пізнання	45
	ефективність у справах	57	здоров'я	43,75
група 4	відповідальність	75,62	сімейне життя	73,75
	вихованість	65,83	щастя інших	74,16
	терпимість	64,16	цікава робота (творчість)	72 (75)

Зафіксовані відмінності у змісті термінальних та інструментальних цінностей в досліджуваних групах мають значуще кількісне підтвердження. Після визначення рангової позиції цінностей в кожній із груп, було вираховано середнє арифметичне значення рангу за даними усіх груп. Коефіцієнт Спірмена (r_s) дав змогу виміряти близькість міжгрупової ієрархії цінностей у кожній з груп (таблиця 2). Критичні значення коефіцієнта Спірмена при $n=18$ – $r_s=0,41$ при $\alpha=0,05$ та $r_s=0,55$ при $\alpha=0,01$.

Таблиця 2

Розподіл показників рангової кореляції (r_s) за результатами методики вивчення ціннісних орієнтацій

Досліджувані групи	група 1	група 2	група 3	група 4
термінальні цінності				
група 1		-0,47	-0,50	0,46
група 2			0,67	-0,33
група 3				0,52
інструментальні цінності				
група 1		-0,71	-0,54	0,59
група 2			-0,49	-0,44
група 3				-0,55

Відсотковий рівень реалізації виокремлених термінальних та інструментальних цінностей випробуваних, які належать до негативної форми професійної ідентифікації, представлений у таблиці 3.

Таблиця 3

Відсотковий рівень реалізації термінальних та інструментальних цінностей в експериментальних групах

Досліджувані групи	Термінальні цінності	%-вий рівень реалізації	Інструментальні цінності	%-вий рівень реалізації
група 1	тверда воля (чесність)	62,5	активне діяльне життя	80,83
	високі запити	61	суспільне визнання	75
	незалежність	50	здоров'я	90
група 2	життєрадісність	46,66	свобода	95
	чесність	58,33	активне діяльне життя	88,33
	широта поглядів	66,66	здоров'я	75
група 3	незалежність	64,16	свобода	77,5
	акуратність	65	непримиренність до недоліків у собі та інших	86
	Непримиренність до недоліків у собі та інших	73	впевненість	84
група 4	високі запити	82	непримиренність до недоліків у собі та інших	85
	життєрадісність	55	впевненість	87,5
	широта поглядів	61,66	здоров'я	76,25

Зафіксовані результати дають можливість зробити висновки щодо закономірностей прояву термінальних цінностей в досліджуваних групах, де випробувані належать до негативних форм професійної ідентифікації: у групах 1 і 2 превалюють індивідуальні цінності та цінності безпосереднього емоційного світосприйняття; у групі 3 домінують індивідуальні цінності; а в групі 4 – цінності самоствердження. Рівень їх життєвої реалізованості складає $\approx 57,52\%$. Фіксація інструментальних цінностей випробуваних у групах 1, 2, 3 та 4 демонструє домінуючі позиції індивідуальних цінностей. Рівень реалізації названих цінностей у житті складає $\approx 84,02\%$.

Після проведення ідентичної попередньої процедури підрахунку коефіцієнта Спірмена (r_s) зафіксовано статистично значущі відмінності (таблиця 4).

Якісний аналіз %-вого розподілу термінальних та інструментальних цінностей, оцінка їх життєвої реалізованості випробуваними досліджуваних груп та коефіцієнт рангової кореляції як міра схожості ціннісних ієрархій в кожній з груп, де випробувані належать до різних форм професійної ідентифікації, продемонстрували відмінності їх прояву.

Таблиця 4

**Розподіл показників рангової кореляції (rs) за
результатами методики вивчення ціннісних орієнтацій**

Досліджувані групи	група 1	група 2	група 3	група 4
термінальні цінності				
група 1		0,45	-0,52	0,60
група 2			-0,48	0,38
група 3				0,32
інструментальні цінності				
група 1		0,50	-0,41	-0,31
група 2			-0,42	-0,63
група 3				0,52

А саме, випробувані усіх досліджуваних груп, що належать до позитивних форм професійної ідентифікації, дисципліновані й старанні, вони вмiють тримати слово і не відступати перед труднощами, їх почуття обов'язку реалізується у працелюбності та показниках продуктивності у роботі. Інтелектуальні цінності як вміння логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення і в той же час розуміти чужу точку зору, поважати смаки, звичаї і звички інших у випробуваних негативної форми професійної ідентифікації реалізуються значно менше. Що стосується закономірностей прояву інструментальних цінностей, то позитивні форми професійної ідентифікації характеризується домінуванням абстрактних цінностей (групи 1 і 2), цінностей професійної реалізації (група 3) і цінностей міжособистісних стосунків (група 4), а негативні форми професійної ідентифікації демонструють домінуючі позиції індивідуальних цінностей.

Проведений аналіз дає змогу висувати: якщо у випробуваних групи 1, які належать до позитивних форм професійної ідентифікації, ще можна помітити прагнення до професійного удосконалення як використання можливості розширення своєї освіти, світогляду і загальної культури через переживання емоційної наповненості життям, що властиве даному віковому періодові, то у досліджуваних групах, які належать до негативних форм професійної ідентифікації, можна помітити прагнення вчителів з більшим стажем роботи до комфорту. Висока реалізованість їх індивідуальних цінностей дозволяє переживати внутрішню гармонію, свободу від внутрішніх протиріч, сумнівів через максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей.

Проведений аналіз ціннісних орієнтацій у професійному досвіді вчителів розкриває проблемність функціональної специфіки їх професійної ідентифікації, а відповідно потребує більш глибокого дослідження, де б вивчалася структуризація професійного досвіду особистості. Структурним компонентом, який функціонально визначає психологічний зміст професійного досвіду особистості, є соціально-психологічна адаптація вчителя до роботи у школі.

Аналіз результатів проведення методики оцінки рівня соціально-психологічної адаптації вчителя середньої школи засвідчує, що показники соціально-психологічної адаптації вчителів із різним стажем роботи демонструють яскраву тенденцію домінування професійної адаптації у випробуваних, що належать до позитивних форм професійної ідентифікації, та показники низького рівня та вираженої дезадаптації у випробуваних, які належать до негативних форм професійної ідентифікації. Зокрема, випробувані групи 1, які належать до позитивної форми професійної ідентифікації (60%), продемонстрували виражений рівень адаптації у показниках ставлення до роботи та ставлення до колективу; вчителі групи 2 (62,5%) – виражений рівень адаптації у показниках відносин між педагогами і ставлення до учнів; вчителі групи 3 (66,7%) – високий рівень адаптації у показниках ставлення до навчального закладу, задоволеності своїм статусом у колективі, ставлення до колективу; вчителі групи 4 (50%) – високий рівень адаптації у показниках ставлення до навчального закладу, задоволеністю своїм статусом у колективі.

Відповідно, випробувані групи 1, які належать до негативної форми професійної ідентифікації (40%), продемонстрували низький рівень адаптації у показниках ставлення до навчального закладу та вираженої дезадаптації у показниках ставлення до учнів та задоволеності умовами праці; вчителі групи 2 (37,5%) – низький рівень адаптації у показниках ставлення до роботи та учнів, а також виражену дезадаптацію у задоволеності умовами праці; вчителі групи 3 (33,3%) – низький рівень адаптації у показниках ставлення до керівника і колективу; вчителі групи 4 (50%) – низький рівень адаптації у показниках ставлення до колективу та учнів, а також виражений рівень адаптації у показниках задоволеності умовами праці.

Статистично значущі відмінності у розподілі показників визначалися за допомогою F-критерія Фішера. Зведені результати представлені у таблиці 5.

Отримані результати підтверджують полярність ціннісного опосередкування професійної адаптації вчителів залежно від їх належності до форм професійної ідентифікації. В процесі дослідження також відмічено цікавий факт щодо стагнації особистості в професійній діяльності, яка приблизно через десять років безпосередньої діяльності виражається переважно в адаптивній поведінці і спрямована на вирішення протиріччя між вимогами професійної діяльності, професійної спільноти та можливостями і здібностями особистості.

На завершення слід сказати, що результати проведеного дослідження слід використовувати не тільки як діагностичні показники, але й як параметри можливої психокорекційної роботи на кожному з етапів професійної реалізації особистості педагога. Адже позитивні форми професійної ідентифікації особистості за будь-яких об'єктивних вимог професійної діяльності пов'язані з мотиваційно-сміисловою орієнтацією на

професійну реалізацію, а негативні форми професійної ідентифікації – з орієнтацією на індивідуальні цінності.

Таблиця 5

Статистично значущі відмінності у розподілі показників професійної ідентифікації в досліджуваних групах

показники соціально-психологічної адаптації	група 1				група 2				група 3				група 4			
	ПФ	НФ	F	α	ПФ	НФ	F	α	ПФ	НФ	F	α	ПФ	НФ	F	α
ставлення до навчального закладу	84.2	29.4	72.5	0.00	85.2	36.9	125	0.00	77.7	52.7	68.4	0.00	77.7	52.7	68.4	0.00
відносини між педагогами	86.8	47.6	24.9	0.00	80.2	46.2	53.5	0.00	87.8	48.3	48.2	0.00	87.8	48.3	48.2	0.00
задоволеність умовами праці	90.8	44.8	22.9	0.00	90.4	44.5	38.3	0.00	92.3	47.3	114	0.00	92.3	47.3	114	0.00
задоволеність своїм статусом у колективі	63.1	49.6	0.71	0.41	80.7	55.9	24.6	0.00	92.2	24.6	274	0.00	92.2	24.6	274	0.00
ставлення до роботи	77.8	54.6	41.4	0.00	78.2	50.4	96.1	0.00	87.5	31.6	121	0.00	77.7	52.7	68.4	0.00
ставлення до учнів	85.4	53.2	35.6	0.00	90.6	46.1	83.5	0.00	86.5	49.2	44.1	0.00	87.8	48.3	48.2	0.00
ставлення до керівника	90.8	50	56.9	0.00	91.1	43.9	145	0.00	91.2	44	44.7	0.00	92.3	47.3	114	0.00
ставлення до колективу	91.4	24.6	155	0.00	78.5	58.8	11.8	0.01	78.5	58.8	11.8	0.01	90.6	46.1	83.5	0.00

Примітка: ПФ – позитивна форма професійної ідентифікації;

НФ – негативна форма професійної ідентифікації

Що стосується перспектив складання корекційних програм, спрямованих на професійну адаптацію особистості, то при функціональній невідповідності особистості та професійних вимог, процеси мотиваційно-сислової регуляції переважно спрямовані на організацію психічної активності з переосмислення й оцінки етапних професійних подій та логіки розвитку. Зміст цих процесів полягає у формуванні орієнтації в професійній обстановці і логічній координації своєї активності на основі концептуальних моделей, які забезпечують аналіз і оцінку окремих етапів діяльності, та в пошуку і формуванні цілей і програм діяльності, аналізі й оцінці її загальних особливостей, організації і планування. Таким чином, як альтернативний варіант формування професійного досвіду особистості може розглядатися регуляційний механізм його опосередкованої координації.

При перспективній невідповідності особистості та професійних вимог (негативні форми професійної ідентифікації) процеси корекційної регуляції спрямовані на організацію такої професійної активності, яка забезпечила б особистісну стратегію поведінки, перегляд життєво-важливих орієнтирів та пошук принципово нового знання. До того ж така активність повинна бути

пов'язана не тільки зі зміною конкретно професійних, але й соціальних, морально-етичних норм поведінки і діяльності, вироблених і прийнятих особистістю. Тому альтернативним варіантом формування професійного досвіду особистості через доповнення і зміну її системи знань, переконань та ідеалів про професію, суспільство і саму себе, може бути регуляційний механізм особистісно-нормативних змін. При перспективній відповідності особистості та професійних вимог, коли рівні професійної ідентифікації демонструють тенденцію активної адаптації та стабільності, потрібна така корекційна робота, яка б утримала рівень професійного світогляду у заданому режимі професійної самореалізації. Така альтернатива формування професійного досвіду особистості може розглядатися як регуляційний механізм контролю особистісно-нормативних змін.

Висновки і перспективи дослідження. Проведений аналіз ціннісних орієнтацій як мотиваційно-сислового чинника професійної адаптації особистості демонструє наукову значущість у виділенні загальних тенденційних особливостей розвитку професійної самосвідомості фахівця, а також розкриває перспективи подальших наукових досліджень мотиваційно-сислової сфери особистості педагога, де домінуючу позицію будуть займати мотиваційні чинники професійної реалізації фахівця, а саме, – його потреби, мотиви, цілі, прагнення, які й визначають життєві програми та позиції справжніх професіоналів.

1. Вірна Ж. П. Основи професійної орієнтації : [навч. посібник] / Ж. П. Вірна. – Луцьк: РВВ Вежа Волин. держ. ун-ту ім. Л. Українки, 2003. – 156 с.
2. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини : психофізіологічний аспект забезпечення діяльності : монографія /О.М. Кокун. – К. : Міленіум, 2004. – 265 с.
3. Лазорко О. В. Професійна безпека особистості: адаптаційний вимір/ О.В.Лазорко. – Психологічні перспективи. – Випуск 25. – Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2015. – С.130-141.
4. Леонтьев Д. А. Ценностные представления в индивидуальном и групповом сознании/ Д.А.Леонтьев. –Психологическое обозрение. – 1998. – № 1. – С. 15-23.
5. Проблемность в профессиональной деятельности: теория и методы психологического анализа / [отв. ред. Л. Г. Дикая]. – М. : РАН, 1999. – 356 с.
6. Фонарев А. Р. Профессиональная деятельность как смысл жизни и акме профессионала/ А. Р. Фонарев. – Мир психологии. – 2001. – № 1. – С. 104-109.

REFERENCES

1. Virna, Zh. P. (2003). Osnovy profesiynoyi orientatsiyi [Bases of professional orientation]: [navch. posibnik] / Zh.P.Virna. – Lutsk. : RVV Vezha Volin. derzh. un-tu im. L.Ukrayinki (ukr).
2. Kokun, O. M. (2004). Optimizatsiya adaptatsiynyh mozhlivostey lyudini: psihofiziologichnyi aspekt zabezpechennya diyalnosti [Optimization of adaptive human capabilities: psychophysiological aspects of activity] : monografiya / Kokun O. M. – K. : Milenium (ukr).
3. Lazorko, O. V. (2015). Profesiyna bezpeka osobistosti: adaptatsiynyi vimir [Professional safety personality: adaptation dimension] / O.V. Lazorko. – Psihologichni perspektivi. – Vipusk 25. – Lutsk : Shidnoevropeyskiy natsionalniy universitet imeni Lesi Ukrayinki (ukr).

4. Leontev, D. A. (1998). Tsennostnyie predstavleniya v individualnom i gruppovom soznanii [Value representation in individual and group consciousness] / D. A. Leontev. – Psihologicheskoye obozrenie, № 1, 15-23 (rus).
5. Problemnost v professionalnoy deyatelnosti: teoriya i metody psihologicheskogo analiza [Problematic in professional activity: the theory and methods of psychological analysis] / [otv. red. L.G. Dikaya]. – M.: RAN, 1999 (rus).
6. Fonarev, A. R. (2001). Professionalnaya deyatelnost kak smysl zhizni i akme professionala [Professional activity as the meaning of life and acme professional] / A.R. Fonarev. – Mir psihologii, № 1, 104-109 (rus).

Zhanna Virna

COORDINATION OF PERSONAL AND REGULATORY CHANGES VALUE ORIENTATIONS IN THE RANGE PROFESSIONAL ADAPTATION OF PERSONALITY

The article theoretically proved the role of value orientations in the professional space of individual realization and the consideration of value orientations as motivational-semantic regulators of teachers' professional adaptation with different work experience in educational institutions is proposed. At the empirical level polarity of valuable mediation of teachers' professional adaptation based on their affiliation to professional forms of identification is revealed: the value orientations of personality on the terminal and instrumental level of manifestation is the backbone of teacher's professional adaptation, which are expressed in socio-psychological parameters of successful professional activity. The alternative variant of personal and regulatory changes of teachers' value orientations in their professional adaptation coordination is substantiated.

It is ascertained that the positive forms of professional identification associated with the motivational-semantic regulation of behaviour with a focus on professional realization, and the negative forms of professional identification - with a focus on individual values. Indicated that in a case of individual discrepancy with her professional requirements, the processes of correctional regulation should focus both on the organization professional activity providing, and reviewing the vital individual professional reference points.

Keywords: *value orientations, professional adaptation, personal and regulatory changes, teachers.*

УДК 37.091.12 : 159.942 : [159.923.2]

doi: 10.15330/172-183

Тетяна Дзюба

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
tatjanadzjuba@rambler.ru

ДЕСТРУКТИВНІ ОЗНАКИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОСТАВЛЕННЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПРОФЕСІЙНЕ ЗДОРОВ'Я ВЧИТЕЛЯ

У статті розглянуто особливості впливу деструктивних ознак професійного самоставлення на професійне здоров'я вчителя. Відмічено, що професійний сенс "Я", який визначає характер професійного самоставлення особистості, виступає латентною й інактивною смисловою структурою, що забезпечує надійне збереження досвіду самоусвідомлення в професії. Підкреслено, що джерелом професійного самоставлення вчителя і відображеного у ньому професійного смислу "Я-професіонал" виступають професійні мотиви та професійні цінності фахівця. Зауважено, що несприятливі умови